

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№2 (539)
березень-квітень
2018

Головний науковий редактор:
академік НАН України *В.А.СМОЛІЙ*

Наукова рада:

Андреа Граціозі (Неаполь, Італія), *Зенон Козут* (Едмонтон, Канада),
В.М.Литвин (Київ), *С.М.Плохій* (Кембридж, США), *Анджей Поппе* (Варшава,
Польща), *О.О.Рафальський* (Київ), *В.Ф.Репринцев* (Київ), *В.С.Степанков*
(Кам'янець-Подільський), *Т.Г.Тайрова-Яковлева* (Санкт-Петербург, Російська
Федерація), *П.П.Толочко* (Київ), *Б.М.Флора* (Москва, Російська Федерація)

Редколегія:

Г.В.Боряк, *В.Ф.Верстюк*, *С.В.Віднянський*, *В.М.Горобець*, *О.І.Гуржій*,
В.М.Даниленко, *О.М.Донік* (заст. гол. ред., відпов. за вип.), *С.В.Кульчицький*,
О.Є.Лисенко, *М.Р.Литвин*, *І.К.Патриляк*, *Р.Я.Пиріг*, *О.П.Рєєнт* (заст.
гол. ред.), *В.М.Ричка* (заст. гол. ред.), *О.С.Рубльов* (заст. гол. ред.), *П.М.Сас*,
В.Ф.Солдатенко, *В.П.Трощинський*, *О.А.Удод*, *Ю.І.Шановал*

Наукові редактори:

канд. іст. наук *О.М.Донік*, д-р іст. наук *О.П.Рєєнт*,
д-р іст. наук *В.М.Ричка*, д-р іст. наук *О.С.Рубльов*

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту історії України
НАН України, протокол №5 від 29.03.2018 р.

Відповідальний секретар:

В.В.Григор'єв

Електронна версія:

www.history.org.ua

Редактори:

С.Г.Архипенко
В.В.Григор'єв

«УІЖ» індексується в міжнародних
наукометричних базах даних:
EBSCO, Google Scholar,
Slavic Humanities Index, РИНЦ

Макет і верстка:

А.О.Михайлова

Формат 70x100/16
Гарн. Century Schoolbook
Папір офсет. №1. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 19,5. Обл.-вид.арк.21
Тираж 400 прим. Зам. №34
Підписано до друку 26.04.2018 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №263 видане Держкомвидавком
України 14.12.1993 р.

Віддруковано з оригінал-макета
у ТОВ «ДІА»

Свідоцтво ДК №1149
від 12.12.2002 р.
Адреса: вул. Васильківська, 45, оф.400
м. Київ, Україна, 03022
Тел./факс: +380 (44) 257-16-15
E-mail: dia_1997@ukr.net

UKRAINIAN HISTORICAL JOURNAL

Institute of the History of Ukraine, I.F.Kuras Institute of Political and Ethno-National Research.
Founded in 1957. Published 6 times a year. Editor-in-chief Valerii Smolii. Address of the editorial office: 4, M.Hrushevs'koho, office 501, Kyiv, Ukraine, 01001. Tel. +380 (44) 278-52-34, fax +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua

Адреса редакції: вул. М. Грушевського, 4, офіс 501, Київ, Україна, 01001
Тел. +380 (44) 278-52-34, факс +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua

Науковий журнал. Заснований 1957 р. Виходить 6 разів на рік. © Редакція «УІЖ»

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

- Ващук Д.** Подільське князівство у другій половині XIV ст.: особливості правового статусу. 4
- Вирський Д.** Початковий дискурс про козаків: творення образу українського козацтва в Речі Посполитій 1560–1570-х рр. 20
- Ковалевська О.** Козакознавчі студії в науковій спадщині С.Рудницького 41
- Матяш І.** Роль дипломатичних установ у започаткуванні українсько-болгарських міждержавних відносин (1918–1921 рр.) 53
- Кульчицький С.** Боротьба кримських татар за повернення на Батьківщину (1956–1989 рр.) 75

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

- Савчук І.** Основні наукові підходи до вивчення просторово-галузевого розвитку господарської діяльності 110
- Алланіязов Т.** (*Жезказган, Республіка Казахстан*). Українці в особливих таборах ГУЛАГ 121

ПУБЛІКАЦІЇ

- Із невідомих листів гетьмана Івана Мазепи до полковника Іллі Новицького (*вступна стаття й публікація Ю.Мицика*) 148

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧЕВІ ІСТОРІЇ

- Балушок В.** (*Фастів*). З історії української етнічності (від «русинів» до «українців») 163

ДИСКУСІЇ

- Левчук Н.** До питання про «старі» та «нові» підходи до оцінки втрат населення України внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. 179

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Миколенко Д. Страсті за Стамболовим: болгарське державотворення у 1895–1920 роках (Н.Самойленко, Полтава)	194
Кушнеж Р. Чистки й терор на Україні (1934–1938) (Ю.Шоповал)	199
Янсен Я., Остергаммель Ю. Деколонізація: коротка історія (Є.Брайлян)	203
Калакура Я., Рафальський О., Юрій М. Ментальний вимір української цивілізації (В.Наулко)	210

ХРОНІКА

Донік О. Урочисте засідання вченої ради Інституту історії України НАН України з нагоди 60-річчя «Українського історичного журналу»	216
Маєвський О., Пастушенко Т. Методологічний семінар щодо підготовки енциклопедичного видання «Україна в Другій світовій війні»	219
Коломієць Н. Круглий стіл «Історична наука та архівознавство в умовах декомунізації українського суспільства»	223

ЮВІЛЕЇ

Коцур В. (Переяслав-Хмельницький). До 85-річчя доктора історичних наук, професора В.Шевчука	226
Світленко С. (Дніпро), Удод О. (Київ). До 70-річчя доктора історичних наук, професора В.Іваненка	229

Надходження до бібліотеки Інституту історії України НАНУ	237
---	-----

УДК 94(477)

ІЗ НЕВІДОМИХ ЛИСТІВ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ ДО ПОЛКОВНИКА ІЛЛІ НОВИЦЬКОГО

У публікації подаються невідомі листи гетьмана І.Мазепи до компанійського полковника І.Новицького, що відклалися в його унікальному архіві. Представлені матеріали доповнюють наші знання про реалії кінця XVII ст., сприятимуть поглибленню досліджень періоду гетьманування І.Мазепи, а також послужать стимулом для видання всього архіву І.Новицького.

Ключові слова: Мазепа, Новицький, листи, джерела, архів.

Ім'я гетьмана України Івана Мазепи в Російській імперії та СРСР неодмінно супроводжувалося тавром «зрадника» і через те його документальна спадщина майже не вивчалася. Достатньо сказати, що за 70 років радянської влади практично нічого з універсалів чи листів не було надруковано. Лише у часи «перебудови» почали з'являтися перші журнальні публікації, а в незалежній Україні нарешті почали виходити фундаментальні наукові видання зусиллями насамперед І.Бутича, В.Ринсевича, Ю.Мицика, С.Павленка, В.Станіславського та ін.¹

Останнім часом мені довелося знов працювати з архівом охочекомонного (компанійського) полковника Іллі Новицького (близько 1630–1704 рр.). Ця постать дуже колоритна. Народився він у с. Нехаївці на Чернігівщині в козацькій сім'ї. Імовірно вчився в Києво-Могилянській академії й, можливо, в її стінах познайомився з І.Мазепою. Коли в 1669 р. гетьман Д.Многогрішний створив полк «особливого призначення», то саме І.Новицький його очолив, ставши першим компанійським полковником Лівобічної Гетьманщини. Потім два роки був комендантом на польській службі м. Димер. Знову ставши компанійським полковником у гетьмана І.Самойловича, а потім і І.Мазепи, він брав участь у всіх кампаніях того часу, неодноразово призначався наказним гетьманом. Пішов у відставку 1696 р.

¹ Універсали Івана Мазепи 1687–1709. – Т.1. – К.: Л., 2002; Т.2. – К.: Л., 2006; Листи Івана Мазепи. – Т.1. – К., 2002; Т.2. – К., 2010; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – К., 2007. Чимало документів І.Мазепи побачили світ на шпальтах чернігівського журналу «Сіверянський літопис».

Утім 1697 р. брав участь у поході в пониззя Дніпра, а командування своїм полком передав синові Григорію, котрий увійшов в історію як письменник, етнограф та місіонер. Останній теж навчався в Києво-Могилянській академії, збереглися деякі його листи до батька тієї пори, написані каліграфічним почерком.

Унікальний архів І.Новицького (шість томів документів, переважно оригінальних) зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. Усі документи (універсали, листи, промови тощо) автор дбайливо зберігав, як правило в оригіналі, інколи в копіях, і створив по суті єдине зібрання такого роду в тогочасній Україні. Якщо зазвичай старшини зберігали документацію, котра підтверджувала їхні права на маєтності, генеалогічні, якісь приватні матеріали, то тут бачимо масу листів, котрі стосувалися поточних питань військового життя, написаних гетьманами І.Мазепою та І.Самойловичем, генеральними старшинами й полковниками Ілляшенком, Свічкою, Максимовичем, духовними особами (києвопечерський архімандрит, пізніше київський митрополит Варлаам Ясинський, ректор Києво-Могилянської академії архімандрит Феодосій Гугуревич, києвопечерський архімандрит Інокентій Гізель, ігумен Рихлівського монастиря Лука Григорович²). До цього архіву час від часу звертаються дослідники, але публікація його матеріалів далеко не повна. Між тим у зібранні І.Новицького знаходиться понад 150 (!) листів І.Мазепи, зазвичай часів його гетьманства, хоча є й лист того часу, коли останній обіймав уряд генерального осавула. Ще в дореволюційні часи, у серії «Акты, относящиеся к истории Западной России» (т.5, Санкт-Петербург, 1853 р.) було здійснено публікацію понад 40 цих листів, а в наш час їх передрукував С.Павленко³. І.Бутич і В.Ринсевич за матеріалами цього архіву видали близько 50 гетьманських універсалів (І.Самойловича, І.Мазепи), адресованих І.Новицькому⁴. Оскільки вже відбулися такі масштабні публікації документації І.Мазепи з архіву І.Новицького, у дослідників, як видно, склалося помилкове враження, що всі листи надруковано. Щоб виправити прикре упущення, цією публікацією в «УІЖ» ми розпочинаємо оприлюднення недрукованої частини листів І.Мазепи. Тексти інших листів цього гетьмана побачать світ на шпальтах «Сіверянського літопису».

Нижче представлено 23 листа за 1687–1693 рр., причому більшу частину (12) написано 1692 р. Зазвичай на звороті листів подавалася адреса в доволі стандартній формі: «Их царского пресвітлого величества Войска Запорозкого полковникови комонному охотницкому пну Илиі Новицкому, моему ласкавому приятелю, подати». Нерідко там же були і стислі записи (сучасні чи пізніші) щодо часу й місця отримання листів.

Відкриває публікацію лист 1687 р. – першого року гетьманату І.Мазепи. І.Новицький тоді перебував у делікатній ситуації, оскільки він перед тим вірно служив І.Самойловичу, а тепер шукав шляхів для зміцнення контактів із новим регіментарем. 23 (13) серпня 1687 р. І.Мазепа віддав йому наказ знищити ординські роз'їзди в пониззі Дніпра й Бугу⁵. Щоб закріпити добрі відносини, він надіслав

² Див.: Мицик Ю. З документації Свято-Микільського Рихлівського монастиря XVII ст. (листи ігумена Луки) // Сіверянський літопис. – 2004. – №1. – С.12–24.

³ Див.: Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – К., 2007.

⁴ Див. прим.3.

⁵ Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – С.125.

гетьманові лій, який той вдячно прийняв. Тут же І.Мазепа висловив побажання, щоб І.Новицький «не тилко на звірах, але и над ворогами бесерманами облов міл» і мав «на обороты неприятелские пилное око». Це було сприйнято полковником, який незабаром став головною особою в обороні південних рубежів Гетьманщини. Тема прикордонної служби домінує в листуванні, про це свідчать, наприклад, листи №2, 23. Тут І.Мазепа повідомляв про дії кількатисячної орди біля Запоріжжя й закликав І.Новицького бути пильним.

Розвивалися і дружні стосунки між гетьманом та полковником, які навіть стали родинними. Про це свідчать листи №3–5, 7, котрі проливають світло на особисте життя І.Мазепи та його рідні, навіть свідчать про почуття гумору гетьмана. Тут ідеться, зокрема, про Стефана Трощинського – племінника І.Мазепи, що одружився з дочкою І.Новицького – Ганною, і про підготовку до заручин Стефана. Коротенька записка має дещо фамільярний характер. У ній гетьман запрошував І.Новицького до себе в гумористичній формі («при полисковатой лисині явиш и до нас пресвітлое свое лице»), проливаючи трохи світла на зовнішність полковника (лисина). Лист від 1691 р. (№5) торкається весілля, видно, тієї ж пари, яке відбулося в Гадячі. І.Мазепа дякує за надіслання весільного короваю й дає дозвіл на своерідну відпустку І.Новицького з тим, щоб його обов'язки у прикордонній службі виконував осавул (Іван Рубан?). Ця відпустка тривала недовго, адже вже через дев'ять днів І.Мазепа дякував І.Новицькому, котрий уже вирушив до Дніпра, де був його полк (№6). У наступному листі (№7) гетьман дякував І.Новицькому за привітання з okazji початку Великого посту й зі свого боку бажав йому щасливо пройти цей піст. Тут таки він дякував і за надісланого осетра. Цей полковницький подарунок із церковного погляду був не дуже доречним, оскільки у Великий піст серед іншого не можна вживати й рибу, за винятком свята Благовіщення, до которого був ще майже місяць. Наступного року І.Мазепа дякував за вкотре надісланих двох осетрів та ікру («кав'яр»; №12). Зі свого боку він обдарував полковника луданом (блискуча матерія) на кунтуш та грішми, тим більше, що І.Новицький «прохарчився» в Батурині (№9).

Гетьман доручав полковникові не тільки військові справи, але й дипломатичні: І.Новицький забезпечував ескорт молдавському послові (№8). У січні 1692 р. (№10) І.Мазепа схвалив дії І.Новицького, котрий скарги своїх козаків скеровував до гетьмана, і обіцяв розглянути їх після повернення з походу. Наступного місяця І.Мазепа знову писав до І.Новицького, дорікаючи за повільність у діях (№11). У той час, як дві орди вчинили набіг під Кропивну й Золотоношу, І.Новицький, лубенський полковник Леонтій Свічка та миргородський Данило Апостол не пішли в погоню за першою ордою і прогавили прихід другої («Чего встидатися вам належало»). Тут же І.Мазепа віддавав наказ, щоб спільними зусиллями трьох полків наздогнати татар («хочай до Казикермена»). У травні (№13–14) гетьман писав про сплату дворічної платні полку І.Новицького і для цього посилав із належним супроводом Григорія Болдаковського, «канцеляристу войскового». І.Новицькому ж і полковникові Михайлові Кузьмовичу належало стати зі своїми полками на Солониці (до речі, на Солониці колись стояв табір С.Наливайка й відбулася нещаслива битва з польським військом). У липні (№15) І.Мазепа попереджав про дії ординців, розвідка яких вирушила вгору берегами Дніпра й Бугу, і знову закликав до пильності. Цікаво, що цю вістку гетьманові принесли чумаки з Полтави, котрі були в Казикермені – отже війна не перешкоджала

торгівельним зв'язкам. До пильності І.Мазепа закликав і в листі від 1693 р. (№21). У вересні 1692 р. (№13) гетьман віддав наказ козакам І.Новицького йти до берегів р. Артополот (притока Сули), що біля Лохвиці. У листопаді (№16) І.Мазепа підтвердив свій наказ про відхід полку на зимові квартири («обыклых станциях») на Лубенщині. У жовтні гетьман відправив до полку І.Новицького якогось «Вербицького лубенського» і просив попилнувати, «щоб он не вдався туди, куди и перед тим удавался» (№17). Децю пізніше І.Мазепа був змушений частину полку скерувати для «промыслу военного над неприятелями», а іншу залишив на зимових квартирах і сповіщав, що наказ лубенському полковникові про виділення корму козакам уже написано (№19). Тоді ж гетьман відповідав І.Новицькому, що на його клопотання за Іваном, жителем Снітина (на лівому боці Сули поблизу Лубен) він написав листа до великого гетьмана коронного (ним був тоді Станіслав Ян Яблоновський; №18). Цікаво, що йшлося про торгівлю сіллю з Ляховцями (в білоруській частині Полісся). Наприкінці 1692 р. (№21) І.Мазепа писав про координацію дій полків І.Новицького й Лубенського щодо прикордонної служби. Для цього потрібно зняти козаків із зимових квартир у Посуллі: Ромни, Глинськ, Вереміївка (нині село Семенівського р-ну на Полтавщині) та ін., яким буде терміново даний місячний корм, і виділити авангард (150 осіб). У листі від 1693 р. (?) (№22) гетьман дорікав І.Новицькому, що той, усупереч його наказу, став не у Василькові, а в Бугаївці (сіл із такою назвою є кілька, у тому числі два на Полтавщині й в одному з цих двох і став полк І.Новицького). Подібне зробив і переяславський полковник Іван Мирович. За цей учинок полковники заслуговували покарання, на що вказував гетьман. Але через зміну ситуації він повелів полку І.Новицького залишатися на місці до подальшого розпорядження.

Тексти документів друкуються згідно з правилами, розробленими Я.Дзиркою⁶, із деякими незначними уточненнями, про які ми неодноразово писали (наприклад, титла не розкриваються). Слова чи незначні фрагменти тексту, які не вдалось прочитати, позначено (...)*. Втрачені через дефект (ушкодження) документа слова відзначено квадратними дужками. Слова, написані І.Мазепою власноруч, підкреслено.

**Доктор історичних наук,
професор Юрій Мицик (Київ)**

№1 20 (10) листопада 1687 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

За прислане лоя дякуем в. м.с., якого на кухню нашу велілисмо отобрати и зычим в. м.с., абы не тилко на звірах, але и над ворогами бесерманами облов міл. Тут же жадаем в. м.с., абыс еше не тескliwe на том містцу, где знайдуется до указу прсвітлійшых монархов ншых, з яких тыж он (?) з товариством потерпіли, маючи на обороты неприятелские пилное око. А скоро тот указ з

⁶ Див.: Літопис Самовидця. – К., 1971. – С.39–42.

Москвы от великих гсдрей ку нам прислан будет, о чом давно описалисмося и ден на ден оного сподіваємся, так зараз, яко и перед сим, писалисмо до в. мс. Обіцуем оттол на становиска зняти, тилко мало потерпите в. мс. Чим упевнивши, зычим в. мс. здоровья доброго.

З Батурина ноеврия 10 року 1687.

В. мсти зычливый приятел Иван Мазепа гетман Войска их прского пресв. велич[ества].

Національна бібліотека України імені В.Вернадського. – Інститут рукопису (далі – НБУВ ІР). – Ф.ІІ. – №14757. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи й печаткою

№2

12 (2) червня 1690 р., Бобровиця

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

Дойшло нам відати, же ніякийсь солтан в килко тисячей з Крыму вышедши, на урочищу близко Запорожжя, называемой Камениці, знайдовался. Котрого виділи запевне ватажные люде, jakie и взяли відомост, же оный солтан ціле змірает под краї наши. Жадаем теды пилно в. мсти, абысте всім ватажным людем нашым, в поля на промысл запустимшимся, дали пересторогу, жебы оные при наилучших кріпах лісках (?) найдовалися и в неусыпной осторожности были, якобы неприятели бесурмане где безпечных натрапивши, шкоды якой, уховай Бже не учинили людем нышым, да и сами заховайте в. мсти наилучшую чулость и осторожность. О що пилно и повторе жадаючы, в. мсти зычим доброго от Гсда Бга здоровья.

З Бобровиці июня 12 року от сотворения мира 7198, от Рождества Хсва 1690.

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14771. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи та печаткою

№3

24 (14) листопада 1690 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

Писал до нас пн. Стефан Трощинский доносячи, же был он в дому в. мстином и принят он (?) есть любезно з неотречением тоее милости, яке он в дому в. мстином ищет. И мы теды тое прихилности в. м. естесмо вдячны и зычачи, абы в наміренії его, пана Трощинского, могл быти скуток, вкладаемся в тое сым листом нашым, абы в. мст и до самого діла оного совершенства не отмовил своее склонности. При том зычим в. мс. доброго здоровья и его ж в сохранение Гсду Бгу поручаем.

З Батурина ноеврия 14 д. року 1690.

В. мсти зычливый приятель Иван Мазепа, гетман, Вой[ска] их царского пресв[итлого] велич[ества] Запор[озкого].

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14770. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи та печаткою

№4
1690 р. (?)

Пане Новицький, полковнику комонный.

А кгда в. мс. прибудеш в дом свой, з домашними розглядишся, теды слушне будет, кгда при полисковатой лисині явиш и до нас пресвітлое свое лице.

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14733. Оригінал

№5
7 лютого (28 січня) 1691 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный охотницький.

За обеслане нас даром и хлібом веселним велце дякуючи в. мсти, виншуем ему от опатрности Бзкой [да]арених (?) з хвалебного дітей милых союзу малженского радостей и жичим в. мти упремне, абыс в познійший вік здраво щасливо живучи, з их доброго помешъканья и фортунного повоженья збирал утіхи. А що в. мть пишеш до нас, же до Гадячого на доконченье акту веселного в перезвы без ншего відома и для тривожливых часов поіхати не смілес, теды любо тое в. мти похваляем, еднак яко тутешный край без тривог и небезпеченств от инкурсий неприятелских не живет, так мощно было в. мти згажаючися з веселним обыкновенем до милого зятя зіхати и его з згромаженьем веселним людей своею особою утішити, упевнившись тым, же застают на побережю по ординансу ншем люде полку в. мтинога, а именно асаул полковый комонный. Которого побудиш в. мть своим наказанием до того, иж уміти будет з оними належитую чулость и неоспалую от неприятелей осторожност заховати. Теды позволяем в. мти до Гадячого зіхати и там помыслной радости зажити, которой з щасливым поворотом ему жичим.

Дан з Батурина 28 януар. 1691 року.

В. мсти зичливий приятел Іван Мазепа гетман В[ойска] их царского пр есв[ітлого] вел[ичества] Запор[озкого].

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14679. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи й печаткою

№6
16 (6) лютого 1691 р., Батурин

Мой ласкавый пртелю пне полковнику комонный.

Похваляем в. мс. тое, же в. мс. подлуг росказаня нашего рушилесся ку Дніпрови и там застаючи, маеш заховати вшелякую чулост и осторожност. Зачим жадаем в. мс., якие там будут у в. мс. відомости и якие повоження ока-

зоватимуться, жебыс давал нам відати. О що и повторе жадаючи, поручаем в. мс. в сохранение Гсду Бгу.

З Батурина февраля 6 року 1691.

В. мс. зычливый приятел Іван Мазепа, гетман, В[ойска] их царского пресв[ітлого] веліч[ества] Запороз[кого].

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14763. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи та печаткою

№7

1 березня (19 лютого) 1691 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

За поздоровленье преддвериа стое Четиредесятницы дякуем в. мс., а взаем зычим в. мсти, абыс здраво тот зачавши пост, душеполезно оный скончил. За прислане свіжого осятра дякуем в. мсти. А обіцуем в. м. тую обсылку ласкою нашою нагрожати. При сем засылаем в. мсти звыкное наше поздоровленье.

З Батурина февраля 19 року 1691

В. мсти зычливый приятель Іван Мазепа гетман Вой[ска] их царского пресв[ітлого] вел[ичества] Запор[озкого]

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14697

№8

6 березня (24 лютого) 1691 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

За присланье листов и за ознаймленье о препроваженью посла волоско-го дякуем в. мс. и вперед щоколвек будет годного до ознаймения давайте в. мсти нам знати. А поневаж пан Рубан, асаул полку в. мс., повернувся и найдоватиметя на побережу, теды позволяем в. мсти самому зехат в дом. Тилко прикажи в. мс. товариству, жебы оны знайдовалися в чулости до роспущения всіх. При том поручаем в. мс. Гсду Бгу.

З Батурина 24 февраля року 1691.

В. мсти. зичливый приятел Іван Мазепа гетман Вой[ска] их царского пресв[ітлого] вел[ичества] Запороз[кого].

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14767. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи й печаткою

№9
12 (2) травня 1691 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

Посылаем в. мсти лудану на кунтуш и двадцет тальярей грошей, которие в. мс., стоячи тут, в Батурині, прохарчилесь. Тот теды ласковый наш даток хоти в. мс. вдячне принятьи и нам зичливе служити. При сем зычим в. мс. доброго здоровья и его ж в сохранение Гсду Бгу поручаем.

З Батурина мая 2 д. року 1691.

В. мсти зычливый пртел Иван Мазепа гетман, рукою власною.

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14754. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи та печаткою*

№10
28 (18) січня 1692 р., Ічня

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

Не маем мы о тое на в. мсти за зле, же в. мс. свое товариство о кривдах и долегливостях им діючыхся, присылаеш до нас, гетмана, з суппликами. Кгдыж по Бзі и по пресвітлійших монархах наших, не до кого иншого, тылко до нас, рейментара, в своих обидах и болех удаватися и тут улічена на все шукати маєте. Хочай теды тепер з указу их монаршого зміраете к побережю Днепровому для отпору неприятелем бусурманом, а именно ку Переясловлю, и для того тое ваше товариство не могло получитьи у нас на свої скарги совершенства, однак кгда даст Гсдь Бг отголь назад повернемся, на тот час общуем ціле тые их жалобы и скарги взяти нашим розсудком и учинити в той міре подлуг стой справедливости skutечний конец. А на сей час тое присланое товариство до в. мсти отпускаючи, оному ж звыклое наше рейментарское засылаем [и] поздоровляем.

З Ичні генвара 18 року 1692.

В. мсти зычливый приятел Иван Мазепа гетман Войска Запор[озкого].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14689. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи й печаткою*

№11
12 (2) лютого 1692 р., Бориспіль

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

Дано нам знати сего дня на праздник Стрітєння Гсдня, же орда в не-малой купі вдарила под Кропивну да и под Золотоношу подганялася, а тых сотен всі люде военній пошли з пном асаулом нашим за ордою, перше под Золотоношею бувшею. Зачим дивуемся велце тому, же в. мс. з пном полковником лубенским и з паном полковником миргородским з людми полков ваших

в поготовости будучи, а наперед найдуючися, оспальми естесте, же як за тою першою ордою в погоню не ишлисте, так и сеї не постереглисте приходу. Чего встидатися вам належало. Яко теди розумієм, же сая орда от Казикермена міла оказатися, так приказуем вам пилно, абысте з тыми преречонными пнами полковниками сославшиися и з людми полков ваших ораз совокупившиися, ишли за ними, неприятелями, в погон, конечно хочай до Казикермена, просячи Гсда Бга помочи, абы вам помогл достигнути их и громити. О тое пилно пилно приказавши, поручаем Гсду Бгу.

З Баришполя 2 д. февраля 1692 року.

В. мсти зычливый пртел Иван Мазепа, гетман, рукою власною.

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14702. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи та печаткою*

№12

5 березня (24 лютого) 1692 р., Переяслав

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный.

Дякуем в. мсти за тую жичливість, же в. мст. пишеш з першого походу свого здобувши пару осятров, одослалес и нас ными и кавяром. За тую теды в. мстину зычливість обіцуючи ласкою нашою в. мсти. нагорожати, зычим ему ж доброго здоровя.

З Переяславля февраля 24 року 1692 року.

В. мсти зычливый приятел Иван Мазепа гетман В[ойска] их царского пресв[ітлого] вел[ичества] Запор[озкого].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14683. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи
й печаткою*

№13

25 (15) травня 1692 р., Густинський монастир

Мой ласкавый приятелю пне полковнику

З листа в. мстиного відомо нам о повороті товариства з асаулом вашим полковим, на той стороні Дніпра будучого. А що просим собі нашого указу, где маеш товариство полку свого скупляти, теди мы позволяем в. мсти люб на Солониці, люб где индей оное скупити. А плату вскорі войску вишлемо. Що предложивши, зычим в. мсти доброго здоровя.

З мнстра Густинского мая 15 д. року 1692.

В. мсти зычливый во всем приятел Иван Мазепа, гетман В[ойска] их прского прес[вітлого] вел[ичества] Запор[озкого].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14801. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи та печаткою*

№14
30 (20) травня 1692 р., Густинський монастир

Мой ласкавый приятелю пне полковнику комонный охотницкий

Не запоминаючи мы ласки рейментарской и респекту, який щорочне полку в. мс. оказується, а хотячи оный тепер освідчити, выслалисмо пна Григория Болдаковского, канцеляристу войскового, з товариством для уконтентования платою товариства полку в. мс. так за прошлый, яко и за теперешный рок. Відаючи прето в. мс. о такой волі нашой и ласце, скупивши все полку свого товариство, вели оным стати на Солониці, где и пну Михайлу Кузмовичу велілисмо стати з полком его. Там теде мененый посланный наш прибывши, мает по указу нашом дворочною платою так преречное товариство полку в. мсти, яко и самого в. мс., уконтентовати. Якую то дворочную плату з ласки нашой полку в. мс. посланую отобравши, старайтесь нам, рейментарови, отслужовати. Тое в. мс. наменивши, его ж поручаем в сохранение Гсду Бгу.

З мнстра Густинского мая 20 1692 року.

В. мсти зычливый приятел Иван Мазепа, гетман, рукою власною.

Дописка на окремому аркуші

З якого уконтентования, в листі нашом вираженого, велілисмо на потребу в. мс. домовую тому ж посланому нашому, абы отдал триста золотых грошей в. мс.

А поневаж з ласки нашой рейментарской дається товариству полку в. мс. дворочная плата, теде жадаем в. мсти и пилно міти хочем, абы товариство полку в. мсти каждый хочай не двох коней, а принамній одного доброго міл (?) дат своего ж цілости в здоровю, если нам кгда ординанс укажет и для прислуги монархам и нам, рейментарови.

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14792. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи й печаткою*

№15
**26 (16) липня 1692 р., Батурин. Лист гетьмана І.Мазепи полковникові
І.Новицькому та іншим компанійським і піхотним полковникам**

Мої ласкавые приятелі панове полковники комонные и пі[хотные].

[...]босмо вже перед сим непоеднокрот до в. мстей писали, засилаю пересторогу о чулости и осторожности. Еднак кгда и тепер свіжо нам дойшла відомост певная от чумаков полтавских, котрие без відома нашого самоволне будучи на Запорожю, а оттол заехавши и в Крим для своего торгового діла, виділи своїми очима в Казикермені, же многие чати татарские послано вгору Днепра и вгору Богу по тридцяти и по сороку коней в купі. А то не для чого инного, тилко знат для провідования о вас, кгдаби мілисте повернуться з того містца, где тепер стоїте. Теде рушившися в. мсти о предсвзятую до-рогу, хотіте зо всіх сторон міти чулост и сторожу пилно, якобы о вас оние

поганци не могли взяти (...) * и там наперед не дали знати, куда в. мст. по указу монаршом и по нашому рейментарскому ординансу простовати маєте. О тое все пишно в. мс. жадаючи, зычим в. мстем всім доброго здоровья и в наміреном діле щасливого узнавати повоження. А затим и Гсду Бгу в сохранение Гсду Бгу оних же поручаем.

З Батурина 16 июл. 1692 року.

В. мстем всего доброго зичливый пртел Иван Мазепа, гетман, В[ой]ска их царского пресв[ітлого] велич[ества] Запороз[кого].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14712. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи та печаткою*

№16

7 вересня (28 серпня) 1692 р., табір під Березовою Лукою

Мой ласкавый приятелю пне полковнику ко[монный].

Тое мы в. мсти похваляем, же о своем повоженю ознаямилес нам. А що просите собі нашого указу як маєте поступити вперед, теды мы болш тижня послали вже до в. мсти указ наш такий, жебысте там, где тепер знайдуетесь, болш не стоячи, простовали на Артополот и там ожидали собі далшого нашого указу. А так жадаем в. мсти, абысте подлуг першого нашого того указу так справилися и ишли на преречоное містце Артополот и там до далшой волі нашой стояли. А тепер зычим в. мсти доброго здоровья и его ж в сохранение Гсду Бгу поручаем.

З табору з под села Березовой Луки на оболоню (?) августа 28 д. року 1692.

В. мстем зычливый приятел Иван Мазепа гетман В[ойска] их царского пресв[ітлого] вел[ичества] Запор[озкого].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14797. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи й печаткою*

№17

23 (13) жовтня 1692 р., Батурин. Лист гетьмана І.Мазепи полковникові І.Новицькому

Мой ласкавый приятелю пане полковник[у комонный].

Вербицкого лубенского отпускаем знову в по[лк] в. мстин и позволяем ему по прежнему в том полку буты. Тьлько в. мст. вели его смотріти, щоб он не вдавса туди, куди и перед тим удавався. О тое в. мсти. жадаючи, зычим ему ж доброго здоровья.

З Батурина октоврия 13 д. року 1692.

В. мсти зычливый приятел Иван Мазепа гетман рукою власною.

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14802. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи та печаткою*

№18
24 (14) жовтня 1692 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику [комонный].

На причину в. мсти до нас занесеную и на супліку Івана [...обы]вателя сметинского, пишем мы лист наш причинный до [...] каштеляна краковского и гетмана великого коронного, абы е[му], Ива[ну], тие его забраніе мажи з солю в місті Ляховцах от тамошного урядника веліл поворочати. Тое в. мсти наменивши, зычим ему ж доброго от Гсда Бга здорова.

З Батурина ок[тябра] 14 д. 1692 року.

В. мсти зычливый приятел Іван Мазепа, гетман, Вой[ска] их црского пр есв[ітлого] веліч[ества] Запороз[ким].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14808. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи й печаткою*

№19
29 (19) жовтня 1692 р., Батурин

Мой ласкавый приятелю пне полковнику ком[онный].

Мы уже засылалисмо в. мсти указ наш таковой, абысте част то[ва]риства полку свого зобравши, послали в поле для чиненя промыслу военного над неприятелями, а част позосталую того ж товариства велілисмо роспустити по становисках. Же прето в. мс. з тым до нас отизвалистеса, що послалисте полку своего част певную товариства в пол[е]. Теды тое в. мс. похваляем, а остаток, якие в полю найдуются, поневаж пора уже наспіваєт зимная, позволяем роспустити по городах и по становысках, гдехмо перед сим найдовался, зоставати. Для чого на жадане в. мс. пишем до пна полковника лубенского, жебы тым, котриі на становисках в городах станут, корму веліл выдавати. А так и уставу нашу отвористо, велівши написати, посылаем, подлуг якої мається тот корм товариству в. мс. выдавати з становиск. Тое наменивши, зычим в. мсти доброго от Гсда Бга здорова.

З Батурина октябрия 19 д. 1692 року.

В. мсти зычливый приятел Іван Мазепа гетман В[ойска] их царского пр есв[ітлого] вел[ичества] Запор[озкого].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14800. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи та печаткою*

№20
13 (3) листопада 1692 р., Батурин

Мой ласкавый прия[телю пне полковнику комонный].

Відомості от в. мсти выписанніе о утарчце [...] полку в. мсти з неприятелскими бусурменами и о [...] відоми нам суть з донесенья в. мсти.

Що похваляє[м...] в. мсти. А же питається нас чи мієте товариства свого полку послати к Дніпру в побережные містца чи на обыкльх станциях их розставити, даючи слущную рацію, же будет оным в час пришлый военное діло. Теды и мы пристаем на тое ж здане в. мсти, абысте к Дніпру товариство свое не шлючы, розставили по обыкльх станциях для отпочивку и коні выкормлюювати веліли на прийдучие военные пращи. Тое в. мсти предложивши, зычливое наше засылаем поздоровлене.

З Батурина ноеврия 3 д. року 1692.

В. мсти зычливый пртел Іван Мазепа, гетман, В. их црского пр. велич. Запор.

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14807. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи

№21

6 грудня (26 листопада) 1692 р., Батурин

Мой ласкавий приятелю пне полковник[у комонный].

Писал до нас пн. полковник лубенский, же в. мсти [...] учинили таковой приговор и постановлене, иж он [...] з полком своїм у Чигириндуброві и в Жовнині, а в. мст з [...] своїм комонным у Веремієвці в побережных містцах дл[я...] лучшей осторожности от приходу неприятелского и для бережения цілости людской, а тож и для отпору неприятелскому приходу. К которому то приговору и постановленю в. мстиному и мы пристаючи, позволяем в. мсти тое словами назначеное діло в самый приводити skutok. А поколь в. мсти на тое назначенное побережное місце прийдет з полком своїм комонним, тепер вперед прибитя своего высылай зараз члвк з полтораства товариства охотничкого, знявши з городов вгорі Сулы будучих, именно з Ромна, Смілой и Глинска до Веремієвки. Которое товариство в. мсти міют там, в Веремієвці, для всякой осторожности людской знайдоватися. А мы писалисмо до пна полковника лубенского, жебы приказал старшинам в городках тих и посполитим людем з их станций місячної корм найскорій выстатчити. О чом ознаймивши в. мсти зычливое наше засылаем поздоровлене.

З Батурина ноеврия 26 д. року 1692.

В. мсти зычливый пртел Іван Мазепа, гетман, В[ойска] их ц[а]рского пр [есвітлого] вел[ичества] Запор[озкого]

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14806. Оригінал, завірений особистим підписом І.Мазепи

№22

14 (4) листопада 1693 р. (?), Батурин

Мой ласкавий пртелю пне полковнику комонный.

Не так бысмося дивовали тому, который не знаючи, що то ест рейментарский ординанс, и не відаючи якео за неисполнением оногo бывает ка-

ране, поступуєт соб[і не]безпечно, не постерігаючи ординансу, але в. мсти дивоватися мусим, же в. мс. [...] ординансы, як треба их хранити, відаючи и каране за несохранение оних (?) знаючи, не учинилес так, яком мы, гетман, учинити приказали, жебыс бы[...] станул в Василкові, але учинил так, же станулес з товариством в Бугаєвці, не знесиися о том з нами и не пытаючися нас о том, за що по артикулах войсковых годен суду и караня. Албовім мы указ великих гедрей исполняючи, веліли в. м. станути в Василкові и донесли о том цале пресвітлому престолу монаршому, а в. мс. над указ нш рейментарский важившиися поступити, станулес в Бугаєвці и тым у пресвітлейших великих гедрей нших подале[с] нас в позор. Однак отставивши тое нше наказане, приймаем от в. мс. то[е] відомости, же жадных неприятелских бесурманских чамбулов там не бывало сими часи, для яких спокійностей хочайбысмо и веліли в. мс. з полком оттол на сюю Дніпра сторону зйти, однак в той міре указу монаршого их црского пресвітлого влчства ожидаем, якого вскорі на сих часех присланя к собі сподіваємся, поневаж уже давно мы о том до пресвітлого [...]шых монархов нших писали. А так як скоро на нше донесене млстивый монаршый указ одержемо, так зараз роскажемо в. м. з товариством оттол сюда уступити. А тепер пилно жадаем в. м., абысте до далшого указу ншого рейментарского любо то будет товариству, при в. мс. будучому, яко под час теперешне[е] вже зимное поры осінное з прикростю и з докукою, на том містцу, где стоит[е...], найдовалися и на обороты неприятелские міли пилное око и, кгда подастся окказия, чинили над оними промысл. Кгдаж мы и на пна полковника переяславского маем за зле, же оный яко указу пресвітлійших монархов нших их црского влчства не дожидаючися и ншему рейментарскому ординансу не чинячи досыт, важился для учиненя фолкги свого полку товариству з того боку Дніпра додому уступити. За який свой неуважный поступок и смілоєт (?) не без наганы будет. О тое теды абысте з (...) * [...] (...) * и одержал пилно жадаючи, поручаем в. м. Гсду Бгу и нашу засылаем згычливост.

З Батурина ноемврия 4 д. року 1693(?).

В. м. зичливый приятел Іван Мазепа, гетман, Войска их царского пресв[ітлого] велич[ества] Запороз[кого].

*НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14781. Оригінал, завірений особистим підписом
І.Мазепи й печаткою*

№23 1693 р. (?)

Пне Новицький.

Особливе в. мсти жадаем, абысте простуючи до боку нашого, пилно того постерегали, абысте всякая была осторожност захована, так и пилност, абы людем в збожю и в інших набытках жадная не чинилася и найменшая

шкода як од компанійцов, так и од запорозцов, а особливе абы который з запорозцов не починал межи людми до злого діла якого поводу.

Що все в. мсти в власт поручаю.

НБУВ ІР. – Ф.ІІ. – №14779. Оригінал (?)

In this publication presents the unknown letters from Hetman I.Mazepa to the company Cossack I.Novyts'kyi, deposited in his unique archive. The materials presented in the article complement our knowledge of the realities of the late 17th century and will support the deeper researches of Hetman Ivan Mazepa's era, and will serve as an incentive for the publication of the entire archive of I.Novyts'kyi.

Keywords: *Mazepa, Novyts'kyi, letters, sources, archive.*

